

АЛЕКСАНДАР ВРАЊЕШ

ДА ЛИ ЋЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПОСТОЈАТИ У БУДУЋНОСТИ?

Овај рад бих почео једним честим новинарским питањем: „Зашто интелектуалци ћуте?“ Средства јавног информисања годинама се баве овим питањем, толико учестало да се из ове теме и великог броја понуђених одговора на ово питање, напослијетку изродило стереотип. Управо ова генерализација створила је у јавности не само уврежену слику типичног интелектуалца него и општи утисак разочараности у његову од друштва очекивану улогу у заједници. Поред тога, да апсурд буде већи, бројни новинари који су допринијели изградњи стереотипа у јавности, су обично тако постављени у својим текстовима да се стиче утисак као да они сами нису интелектуалци. Дакле, новинари који пишу на тему друштвене улоге интелектуалаца сами себе, мање или више свјесно, ограђују од овог појма. При томе они априорно повезују категорију „интелектуалци“ искључиво са професорима универзитета, академицима, научницима, књижевницима и осталим културним радницима, који уједно и највише носе одговорности због тога што нису испунили „мисију“ која се од њих очекује. Тако се створио слједећи стереотип у јавности: интелектуалци не испуњавају ту очекивану друштвену улогу; могу да понуде много више, али они ћуте; углавном су у питању конформисти који при томе троше новац државног буџета без икаквог позитивног резултата за грађане и државу; а опет, од њих се очекује да се „пробуде“ и у овим тешким временима дају свој одлучни допринос у тражењу излаза из кризе и постојећих проблема.

У прилог овоме занимљив је текст извјесног Михајла Макића, судије Основног суда у Деспотовцу, који је дао свој допринос наведеном стереотипу кроз колумну у листу *Данас* под насловом

„Господо интелектуалци, пробудите се!“ децембра 2014. године.¹ Ламентирајући над пасивношћу интелектуалаца – те неодређене и хетерогене групе коју у тешким временима олако позивају на одговорност за све проблеме у друштву – судија Макић између осталог пише:

1. Србија је у проблемима почевши од Косова и Метохије, до проблема наталитета, корупције, поремећеног система вриједности, одлива мозгова, напуштености села и недостатка националног плана за наредних 50 година...

2. Данашња власт улаже силне напоре како би ријешила нагомилане вишедеценијске проблеме, али није у могућности да их сама ријеши јер је под притиском Брисела, Берлина, Вашингтона и Москве и очигледно јој је потребна помоћ, и то никог другог до интелектуалаца.

3. Нажалост, како Макић закључује, већина интелектуалаца је пасивна и себична и не помаже Влади Србије у рјешавању свих тих проблема.

4. На крају судија закључује да се интелектуалци морају коначно пробудити јер имају моралну обавезу да понуде рјешења за проблеме и да узму учешћа у њиховом рјешавању.

Дакле, овај судија из Деспотовца, који би ваљда и сам требало да је интелектуалац, изводи закључак да без обзира на то ко об- наша власт, у суштини неће имати успјеха у вођењу државе и рјешавању проблема док се не „пробуде“ интелектуалци. Ипак, колико год ово све звучало апсурдно, морамо да признамо да се наведени закључак уклапа у стереотип о друштвеној улози интелектуалаца.

Овај рад нема намјеру да оправдава тренутну друштвену позицију интелектуалаца, него да покаже да се у јавности пренаглашава и погрешно поима њихова улога. У том правцу, покушајмо замислити хипотетичку ситуацију у којој се остварио прохтјев да се интелектуалци више друштвено ангажују, односно да се „пробуде“. Како у том случају интелектуалци могу максимално да допринесу, а да задовоље очекивања из наведеног стереотипа? Да професор кривичног права уђе у судницу у Деспотовцу и да почне умјесто судије Макића правичније да суди? Или да професор међународних односа заузме мјесто министра иностраних послова и учини више од њега у погледу спољне политике? Да предсједник Српске академије наука уђе у зграду Владе и да умјесто предсједника он заузме позицију доносиоца одлука? Јасно је да је ово нереално

¹ Михајло Т. Макић, „Господо интелектуалци, пробудите се!“, http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/gospodo_intelektualci_probudite_se.46.html?news_id=294980.

и вјероватно би и јавност негативно одреаговала и одговорила да то није та улога која се очекује од интелектуалаца. Али онда, како да задовољимо јавност, или бар судију Макића, па да у хипотетичкој ситуацији опишемо идеалтипски модел улоге интелектуалаца у друштву у којем би коначно ова категорија могла да „понути решење за проблеме и узме учешћа у њиховом решавању”², што би требало да буде и њихова морална обавеза, како каже цитирани судија?

Чињеница је да интелектуалци не могу да воде државу умјесто њених легитимно изабраних представника. Стога им остаје једино да идентификују проблем, понуде рјешења и на неком нивоу супервизије узму учешћа у њиховом рјешавању. Тако би се стереотипна друштвена улога интелектуалаца коначно задовољила и јавност би добила очекивану идеалтипску ситуацију из које би се, по многим претпоставкама, изродио прогрес. Из тог разлога, понудићемо детаљно разрађену хипотетичку ситуацију. Један од потенцијалних формата тог идеалтипског модела била би јавна интелектуална дебата на организованом округлом столу на неком институту или факултету. Учесници би били академици, универзитетски професори, научници са института, представници средстава јавног информисања, разни функционери и представници институција, али и грађани, студенти и остала заинтересована лица. Тема би могла бити стање у високом образовању, а могући закључци које би интелектуалци понудили били би сљедећи: болоњски процес се показао као неуспјешан; високо образовање је постало платформа за куповину социјалног мира тако што држава подстиче и оне који немају интелектуалне капацитете да студирају; срушени су сви критеријуми; студенти не добијају апликативна знања него превазиђена теоретска сазнања; у домену високог образовања постоји велики број студијских програма за којим друштво више нема потребу; држава троши много новца на високо образовање, а резултати нису задовољавајући итд. Након идентификовања ових хипотетичких проблема, услиједиле би препоруке: неопходно је извршити детаљну реформу система високог образовања; држава званично да изађе из болоњског процеса и пронађе властити модел иманентан нашој традицији и у складу са нашим потребама; успоставити јаче уписне критеријуме, тако да се онемогући ученицима слабијих интелектуалних капацитета да уписују факултете, јер су они потребнији у привреди као квалификовани радници; подићи критеријуме како за избор у наставничка звања, тако и на завршним студентским испитима; факултете скинути

² Исто.

са државног буџета, финансијски да зависе искључиво од властитих прихода и организовати их у складу са потребама тржишта, тако што би се укинули студијски програми који немају финансијску оправданост; студенти би плаћали пуну тржишну цијену студирања, а они који би показали изузетне резултате добијали би подршку у виду стипендија; држава би вршила сваке године систем евалуације и оним факултетима који не могу да издрже захтјеве тржишта би одузимала лиценцу, а онима који задовољавају би омогућавала додатне подстицаје.

Логичан исход ове хипотетичке ситуације био би да учесници округлог стола из реда представника државних институција одмах крену на посао и отпочну примјену наведених препорука уз супервизију наведених интелектуалаца, док би задовољни медији сутрадан објавили наслове типа „интелектуалци коначно проговорили и почели да рјешавају проблеме” и коначно сви би били задовољни. Ипак, већа је вјероватноћа да овакав исход не би одговарао никоме од хипотетички наведених учесника округлог стола, и без обзира на то колико би наведене препоруке биле оправдане и добре за развој државе, претпоставка је да би изостала подршка друштва у цјелини.

Универзитетски професори би први изразили протест, јер по овим препорукама опстали би само они који би се могли уклопити у захтјеве тржишта (нпр. професори техничких и медицинских наука), док би професори друштвених и хуманистичких наука или остајали без посла, или тешко остваривали задовољавајући лични доходак. Грађани би овај приједлог дефинитивно одбили зато што би студирање постало луксуз доступан само оним најбогатијима, или онима са најизраженијим интелектуалним потенцијалима. Ове препоруке се не би допале ни доносиоцима одлука из сфере политике, јер би били приморани да повуку низ непопуларних потеза који би вјероватно резултовали општим грађанским незадовољством исказаним кроз протесте и у коначници губитком на наредним изборима. Медији склони истицању негативних вијести у јавности не би похвалили иновативност интелектуалаца, него би, напротив, осванули наслови типа „интелектуалци руше високо образовање”, „професори остају без посла” или „интелектуалци праве сегрегацију грађана по нивоу интелигенције”. Они у медијима склонији теоријама завјере коментарисали би „по чијем налогу се руши високо образовање”, „коме је у интересу да смањује број високообразованих грађана” итд. На крају би и студенти показали велики степен незадовољства, јер је неко предложио да се студирање плаћа, а не више да се добија бесплатно од државе, без икакве одговорности према тој истој држави. На крају, јавност у

цјелини не би била задовољна овим хипотетичким „буђењем” интелектуалаца, јер би мјере биле драконске, у потпуности супротне колективном поимању улоге државе у друштву заснованом на „наслагама” самоуправног социјализма, које су још увијек саставни дио наше политичке културе.

Фокусирање на овај примјер неопходно је да бисмо добили јаснију слику о томе колико је стереотип о друштвеној улози интелектуалаца искривљен, али и да разумијемо да је поред интелектуалаца неопходна и јавност спремна да прихвати некада и непопуларне потезе зарад прогреса и једна општа потреба друштва да се жртвује како би напредак могао бити успостављен. Коначно, овај примјер је важан да констатујемо да се без обзира на то да ли би се испунила идеалтипска ситуација, ништа не би промијенило у друштву. Како не можемо промијенити друштво, из свега овог слиједи да је неопходно редефинисати друштвену улогу интелектуалаца, али и сам појам.

* * *

За потребе овог рада изабрали смо као полазну основу дефиницију интелектуалца коју нам је понудио проф. др Ђуро Шушњић:

Интелектуалац је сваки човек у чији је живот ушла разумна и умна идеја што је одредила читав његов начин мишљења, веровања, вредновања и деловања, без обзира на његово друштвено порекло, класни положај, формално образовање итд. Обично у друштву постоји скупина људи која прикупља, сређује, шири, тумачи, ствара и раствара најразноврсније духовне вредности, живи духовним животом, вођена интересом да свет упозна и осмисли а не да њиме влада или да га користи за друге потребе.³

У овој дефиницији можемо да примјетимо три важна елемента која одређују интелектуалца – интелектуална радозналост, духовност и мотив да се унаприједи свијет око себе. Овај потоњи елемент указује на друштвену улогу интелектуалца, која, и по хипотетичком примјеру који смо навели, полако ишезава. Управо ћемо се на њега фокусирати кроз питање да ли ће интелектуалци постојати у будућности, односно да ли је могуће њихову друштвену улогу унаприједити кроз изградњу нове генерације интелектуалаца који

³ Ђуро Шушњић, *Цвјетови и њила: огледни о улогама идеја у живојћу*, Младост, Београд 1982, у: Иван Шијаковић, *Социологија – увод у разумевање глобалног друштва* (3. доп. изд.), Универзитет у Бањој Луци – Економски факултет, Бања Лука 2008, 236.

ће имати већи интерес да упознају и осмисле свијет око себе. Дакле, даљи фокус ставићемо на нову генерацију која се (ре)социјализује кроз употребу савремених информационо-комуникационих технологија и која користи савремене технологије у свом интелектуалном развоју.

Према подацима из новембра 2014. године, сматра се да од укупне популације корисника интернета 53,2% чине млади људи од 15 до 34 године које означавамо појмом „Генерација Ц” (енг. „Generation C”, гдје слово Ц означава енглеску ријеч *connected*, конектовани), док њихови родитељи, који припадају генерацији рођеној шездесетих година прошлог вијека, чине укупно 12,7% популације корисника интернета.⁴ Дакле, ако узмемо у обзир да је најстарији припадник генерације Ц, према наведеној одредници, данас отприлике тридесетседмогодишњак, можемо да закључимо да су управо припадници ове генерације будући насљедници припадника интелектуалне елите у својим државама. Такође претпостављамо да је (ре)социјализација ове младе генерације, која је текла уз употребу савремених технологија, оставила одређени утицај на њихов психосоцијални развој. Из свега тога можемо извести три закључка:

1. Питање друштвености

У јавности се често чује бојазан да ће интернет угрозити друштвени живот младих људи. У том контексту писао је и Далибор Петровић, који нас упућује да о овој теми можемо расправљати кроз три перспективе: 1) *комплементарну ѱерсјективу* – аутори који су заговорници ове перспективе тврде да комуникација у виртуелном окружењу не умањује квалитет и квантитет интерперсоналне комуникације у реалном окружењу, него баш супротно; 2) *ѱерсјективу суйсјийиуције* – заговорници овог приступа тврде дијаметрално супротно у односу на претходну тврдњу, тј. да комуницирање у виртуелном окружењу има за последицу опадање контакта лицем у лице, али, као што и Петровић с правом примјећује, ове оцјене ћемо најчешће сусрести у медијским и лаичким спекулацијама, а не као резултат озбиљног, на емпирији заснованог истраживања; 3) *неујтралну ѱерсјективу* – заснива се на тврдњи да интернет и интерперсоналне везе у реалном животу нису у узрочно-последичној вези.⁵ Овде је важно примјетити да ниједан од ова три

⁴ Internet use by age group worldwide as of November 2014, Statista, <https://www.statista.com/statistics/272365/age-distribution-of-internet-users-worldwide>.

⁵ Далибор Петровић, „Друштвена конструкција интерперсоналних медија – од телеграфа до интернета”, *Инијерней и друштво*, прир. Драган Тодоровић,

приступа није довољно емпиријски заснован, али свакако смо много ближи комплементарном становишту, док другу и трећу перспективу не можемо прихватити као релевантну. Напошљетку, тврдња да интернет директно угрожава степен друштвености није емпиријски потврђена и више је производ претпоставки насталих на основу компарације са ранијим облицима секундарне социјализације. Дакле, припадници младе генерације не умањују своју друштвеност ни на квалитативном ни на квантитативном нивоу ако користе друштвене мреже. Прије смо става да тиме млада особа надопуњује мањак комуникације, чиме додатно ојачава друштвене везе.

2. Сукоб генерација

Родитељи припадника „Генерације Ц” улазе у 12,7% укупног броја корисника интернета и они савремене информационо-комуникационе технологије (ИКТ) буквално посматрају као алат. За њих су оне средства за долазак до информација, оруђа неопходна за посао, јефтине медији интерперсоналне комуникације, за разлику од припадника младе генерације који не само да користе савремене технологије за забаву него дословно „бивствују” у виртуелном окружењу, градећи, маклуановски речено, „продужетке” својих личности. Млади људи напошљетку те „виртуелне артефакте” преносе у реални свијет и зато долази до тога да припадници „Генерације Ц” граде међусобне односе у реалном животу на основу броја „лајкова”, „фаловера”, виртуелних пријатеља, „шеровања” итд. Слично је и у супротном правцу, када искуства или симболе из реалног живота преносе у виртуелно окружење да би тиме „појачали” свој статус, додатно унаприједили личност, презентовали друштвени капитал. Тако постављање фотографија авио-карата на друштвене мреже пред сам пут саопштава финансијско стање и друштвени статус, као што то чини и фотографисање јела у скупим ресторанима, страних градова, аутомобила, нових мобилних телефона, али и властитог тијела у теретани, на плажи, у купатилу... Све ово можемо да схватимо као додатну потребу да се унаприједи виртуелни *alter ego* у сајбер простору.

3. Психолошки аспект

Трећи и најважнији аспект јесу потенцијалне психолошке последице (ре)социјализације припадника „Генерације Ц” посредством

Далибор Петровић и Драган Прља, Српско социолошко друштво, Београд – Филозофски факултет, Ниш – Институт за управно право, Београд 2014, 18–19.

савремених информационо-комуникационих технологија. Већ смо споменули потребе да се симболи преносе из реалног у виртуелни живот и *vice versa*, што је дефинитивно у служби (ре)социјализације. За потребе овог рада важно је фокусирати се на питање да ли савремене ИКТ остављају посљедице на учење, памћење, мотивацију, емоције..., што би могло директно да се одрази на стасавање другачијих врсте интелектуалаца него што их ми данас поимамо. Дакле, није питање да ли ће нестати интелектуалци, него да ли ће у будућности постојати интелектуалци другачијих карактеристика, чија ће друштвена улога бити у потпуности другачија у односу на увржене представе с почетка овог текста.

У том контексту Николас Кар у својој књизи *The Shallows* отвара питање да ли интернет смањује потребу за читањем књига, те се позива на истраживање из 2008. године на узорку од 6.000 припадника „Генерације Ц”, гдје цитира закључак да урањање у дигитално окружење утиче чак и на начин на који млади људи упијају информације, односно да они неће увијек ишчитати страницу књиге слијева надесно и од врха до дна, него ће најчешће ишчитавати на прескок, тражећи искључиво конкретне информације које се односе на оно што их занима, док им цјелина неће бити важна.⁶ Дакле, у свјетлу ових тврдњи поставља се питање да ли ће недостатак темељног читања, промишљања, дубинског приступа одређеном проблему и све чешћа потреба за тзв. „пробављеним информацијама”, односно сажецима, написаном суштином итд., оставити посљедице по интелектуалну радозналост и духовност, без којих, како Шушњић тврди, нема интелектуалца у форми у каквој га ми данас поимамо. Другим ријечима, да ли овај вид усвајања информација и нових знања унапређује интелектуалне потенцијале младих људи, или постоји бојазан да ће припадници „Генерације Ц” под утицајем огромне количине информација која се свакодневно креће у сајбер-универзуму постати тзв. „људи палачинке” – особе које нису у стању да обраде огромну количину информација него им се ум хоризонтално шири као палачинке, а да при томе, усљед преоптерећености ума огромном количином информација, немају потребу (мотив) ни могућност (когнитивну основу) да улазе у дубину, тј. да сами проналазе суштину.

Николас Кар тврди управо то – да огромна количина информација која долази до ума припадника младе генерације условљава ове да буду површни да би остали информисани и пратили трендове, због чега су приморани да на когнитивном нивоу „пливају по

⁶ Nicholas Carr, *The Shallows*, W. W. Norton & Company, New York 2010.

плићацима”⁷. Ово се на практичном нивоу манифестује у пракси прављења „скрипата” из којих студенти припремају испите на факултету. Наравно, искуства су различита од дисциплине до дисциплине, али оно што је видно код друштвених наука јесте да су скрипта сажета, концизна и да је опис суштине одређеног предмета задовољен. Тако у процесу квантификавања знања, што је савремена пракса, студенти који припремају испите из скрипата могу да остваре високе поене, јер дају тачне одговоре на постављена питања, а да никада нису дошли до суштине.

Потенцијални резултат овог начина учења јесте умањена потреба за знањем, навика да Гугл зна све одговоре, а директна последица је мањак потребе за провјером тачности и кредибилитета извора сазнања. Све би се то у наредним деценијама могло одразити не само на квалитет знања које ће будући интелектуалци носити него и на начин поимања њихове друштвене улоге. Дакле, појам интелектуалаца ће вјероватно остати присутан и у будућем времену, али сматрамо да Шушњићева дефиниција коју смо одабрали (али и многе друге сличне) неће више бити актуелна. У једном тренутку наредних деценија, појам интелектуалца ће се ослободити једног од она три конститутивна елемента властитог дезигнатума из којег произилази денотација коју препознајемо као друштвену улогу интелектуалца, те ће наставити да се развија као симбол који не подразумејева мотив, али ни добровољност и самопожртвованост, да будући интелектуалац упозна свијет и да га властитим хтењем унаприједи. Другим ријечима, ако смо констатовали да ни данас друштвена улога интелектуалаца није задовољавајућа, да постоји опште неразумијевање засновано на устаљеним стереотипима о интелектуалцима, ако не постоји јавност која би правилно вредновала допринос интелектуалаца, као ни потреба сфере јавне власти да добија препоруке од стране интелектуалне елите, шта онда очекивати у будућности, када позицију интелектуалаца заузму припадници „Генерације Ц”, који у свом образовању не виде више значај читања, али ни жртвовања за више циљеве. Из свега слиједи закључак да ће у будућности интелектуалци имати крајње прагматичну, финансијски одређену, а не друштвено валоризовану улогу. У таквом свијету, неке друге друштвене групе биће носиоци прогреса.

⁷ Исто.